

INGEN VARDAG MER

Den norska poeten Gunvor Hofmo har vunnit en allt starkare ställning i skandinavisk efterkrigsposi, inte minst sedan Jan Erik Vold år 2000 publicerade sin originella monografi *Mørkets sangerske*. Nu presenteras poeten också på svenska i en generös volym med dikter från alla hennes tjugo diktsamlingar, liksom en del postumt material. För urval och översättning svarar Eva Runefelt och Staffan Söderblom. I veckans upplaga recenseras *Jag glömmer ingen* av Gordana Spasic.

Recensionen kan börja i bilden av en norsk skribent som i sitt omdöme av Gunvor Hofmos *I en våkenatt* (1954) hävdar att "vi er ved grensen av hva poesien kan omfatte uten å sprenges". Vad är det som poesin kan omfatta? Är det dåligt om den sprängs? Står vi snarare på randen för vad vi:et kan ta in? Jag kommer att tänka på det som Paul Celan hos Nelly Sachs benämner som "smärtans hybris", främst på grund av den mycket starka identifikation med de utsatta som också finns hos Hofmo. Hennes poesi uppgår i smärtan på ett sätt som kan framstå som förunderligt i en nordisk kontext. Hofmos dikter har en påtaglig förankring i kristen mystik – de behandlar i hög grad lidandets mening liksom trons mörker (kort sagt; korset, de utsatta avbilder av den som förnedrades på det). De är späckade av symboler i form av stjärnor, kronblad, tomhet. Inte minst

präglas de av ett högst personligt förhållande till Gud som inte sällan tilltalas med *du*.

/.../

**De slog Honom med käppar och svärd
De dömde Honom till döden
min Herre som jag älskat över allt**

**De nattliga bergen ska jag
bära på ryggen
de väldiga templen ska jag
skaka
om bara allt gick vara ogjort!**

**Det som nu väntar Honom i natten
väntar också mig...**

Gunvor Hofmo föddes 1921 och växte upp i ett arbetarklasshem, en enrummare i Oslo tillsammans med föräldrar och två äldre syskon. Hofmos släkt var öppet antinazistisk och socialistisk. Tyskarnas ockupation av Norge medförde enorma förluster för henne. Flera släktingar sändes till arbets- och koncentrationsläger, varav två aldrig återvände. Andra arresterades, förhördes och släpptes gång på gång. Gunvor Hofmo hamnade i arbetsläger där hon lärde känna Ruth Maier.

Recensionen skulle också kunna börja i bilden av Ruth Maier och 531 andra judar ombord på fångfartyget Donau på väg att möta döden i Auschwitz. Från fångfartyget skriver Maier till henne: "Ich glaube dass es gut so ist wie es gekommen ist. Warum sollen wir nicht leiden wenn so viel Leid ist? Sorg dich nicht um mich, Ich mochte vielleicht nicht mit dir tauschen." I översättning: „Jag tror att det är lika bra att det har blivit så här. Varför ska inte vi lida när det finns så mycket lidande? Bekymra dig inte för mig. Jag ville kanske inte byta med dig.” I efterordet till *Jag glömmer ingen* menar Elise Ingvarsson att världssorgen för Hofmo är oupplösligt förbunden med den privata sorg som drabbade henne under andra världskriget. Det gäller förlusten av släktingarna som nämnts men framförallt Ruth Maier. Att försöka besvara frågan som ställs i brevet gör Gunvor Hofmo till sin uppgift genom hela sitt författarskap.

/.../

**Du hör den mjuka rösten
som du hörde den sist,
frågande utan att klaga,
dämpad och underligt sorgsen:
Warum sollen wir nicht leiden
wenn so viel Leid ist?**

Man måste förstås inte känna till Ruth Maier. Gunvor Hofmos språk är obevekligt, kallt och klart som en vårflood. Dikterna lyser i sig själva, som snön ("Snön vill försvara sin ensamhet / vill inte ha lysande fönsterrutor / nära sig / bara snön ska lysa"). Som med "den döde brudgummen" hos Nelly Sachs måste läsaren förstå att det en gång funnits en högt älskad människa. En betydande skillnad ligger dock i att Sachs, som av Jan Erik Vold benämns som Hofmos *medlidare*, ju dödförklarade brudgummen (ej fastställt om denne de facto var död). Förlusten är med andra ord definitiv och sorgen ett faktum. Hos Hofmo finns snarare saknad och förtärande skuld, som att den högt älskade är borta på obestämd tid ("Vän, jag är en! / Jag kan inte dela / min källa, min färg / av smärtor / ordlös som en sten / i en damm med grodor. / Ty jag är två!"). Att inte låtsas om Ruth Maier, att militant klyva mellan liv och gärning, skulle inte kännas meningsfullt. Eller snarare, inte ändamålsenligt. Hofmo försökte att få sitt förlag, norska Gyldendal, att ge ut Maiers dagböcker. De ratades av förlaget som alltför privata. I nära anslutning till refuseringen bröt Hofmo samman. Gunvor Hofmo blev diagnostiserad med schizofreni, paranoid form. I 20 års tid åkte hon in och ut på mentalsjukhus. Hon skrev inte ett ord på 16 år.

Jag frågar: Vad är det som får Hofmos poesi att upplevas som så obehaglig, att den hotar att sprängas? Det kan inte enbart vara att den litterära traditionen känns främmande. De tidiga verken präglas av regelmässighet, med flätrim och parrim ("Jag läser för att finna / ett barn jag aldrig var, / som ropar för att ropa / och inte väntar svar.") Hotet är än så länge inbundet. Vid tiden för det ovan citerade omdömet har Hofmo gått över till fri vers. Det finns ett främlingskap inför de närmaste som kan framkalla obehag. I dikten "Jag har vakat" finns den enfaldiga moderns andedräkt och bortom modern eviga andetag av mödrar *som andades på mig* i nattens ånga. Bortom fadern syns en dyning av män med höjda vapen och bortom syskonen alla *Främlingar* –. Mänskligheten är dyningar av

våld och enfald. ”Min ensamhet hinsides ord / fann sin bild i dem”. Jag kan inte föreställa mig en starkare bild för ett krigsbarns utsatthet och förskräckelse. Jaget har en längtan efter samhörighet, men den är ambivalent. Bara boktitlarna *Gjest på jorden, Jeg vil hjem til menneskene, Fra en annan virkelighet* ensam, förmedlar den. Endast med Maier har Hofmo känt sig hemma hos människorna. Att hålla bilden vid liv, är ett sätt att hålla henne vid liv. Att inte *på riktigt* närma sig människorna en nödvändig förutsättning för bilden.

Kriget är outplånligt, och går i allt. Hofmo betonar skyldigheten att inte glömma. “Allt vi förnimmer i dag / är de dödas andetag ! / Om vi i glömskan står: / är det i deras aska vi går.” Stumma skrik, svarta lik hängandes i röda träd finns. Dikten heter “Det finns ingen vardag mer”. I vardagens ställe har krigets genljuddrätt. Förlust, kan kännas som att någonting i bröstskorgen skruppnar till en grå kall sten och runt den stenen blir kroppen kvar. Hofmos hårda, avvisande (emellanåt även fördömande) ton får sin motivering i förlusten. Dagen är falsk, mörkret är den enda plats det är möjligt att uthärda. Hofmos värld är dock mycket större än så.

Recensionen skulle också kunna börja med bilden av Ruth Maier som registrerar sig hos polisen. Hofmo som trott att det “bara” skulle handla om Davidsstjärna hade uppmanat henne att göra det. Erfarenheten är så partikulär, att obehaget möjligen framkallas av att den inte går att begripa. Läsaren blir på sin höjd vittne till någonting som saknar ord, liksom en sprängning saknar ord. Den egna läsakten måste återuppträffas, vilket kan upplevas som besvärande.

En annan sak kunde vara, att jaget hos Hofmo inte utgör en fast punkt som det ofta annars gör inom ensamhetsdiktningen. *Jag är två!* Det är inte möjligt att sätta fingret på var Hofmo slutar och Maier tar vid. ”Tingen är dina ögon, / tingen är din mun. / Blind står jag ofta hos dem. / Men du är min seende stund.” Eller som i dikten “Ensamhet” som citeras nedan.

**Och av rädsla för mörkret
och för tystnaden
vars avgrunder inte kan mätas
besjunger du ensamheten
besjunger du själva förbannelsen**

Och mörkret förstör ditt ansikte,

och tystnaden förstorar din röst

/.../

Rösten kan tillhöra såväl jaget som den saknade, eller båda på en gång.

**Snön vill försvara sin ensamhet
vill inte ha lysande fönsterrutor**

nära sig

bara snön ska lysa

Vill inte ha människospår

över sig

bara hundar och katter och rävar

och kråkor ska sätta spår

för de bär samma tystnad

inom sig som snön

och som månen och stjärnorna

/.../

Bara snön ska lysa. Snön blir här en projektionsyta för jagets vilja. Människorna är bortvalda, till förmån för hundar, katter, rävar och även kråkor. Jag menar att den skuld som går igen i dikterna inte måste läsas som bunden till Maier.

/.../

så stjärnorna kan komma fram

så också de kan gömma sig i natten

som stilla skuggor,

så också de kan stå svarta i natten

och andas i sig själva.

Stjärnorna ska stå svarta och andas i sig själva. Det finns en frändskap, mellan jaget och snön och stjärnorna, mot bakgrund av vilken jagets oförmåga/ovilja att närma sig människorna framträder smärtsamt tydligt. Självtillräckligheten utgör ett hinder mot att erfara Guds kraft, säger Gud till Paulus (2 Kor). Det pris man betalar för att vara på de svagas och lidandes sida är ensamheten. Också priset för att hålla Ruth Maier levande – den enda plats där jaget varit hemma hos

människorna. Skulden kan grunda sig i det, för den djupt troende (och genom tron tvivlande) Hofmo.

/.../

**Bär jag kronblad nu
våta av natt och vidd
känner jag döden slå**

**sin ande ur lövens hud
och röra vid djup där vi möts
du och jag och vår Gud**

En ny sorts öppenhet står dock att finna i de senare böckerna. Det enda blomman kan göra är att vända kronbladen rätt. Du och jag kan vara Maier och Hofmo men duet kan också vara en annan, vilken människa som helst. Tonen i Hofmos senare böcker är försonande i högre grad. Det finns så få släktingar till stjärnorna, men de ler i sin evighet mot sina systrar fyrtorner och mot sina bröder gatlyktorna och neonljusen i de stora städerna, skriver Hofmo. Människans skapelse erkänns här som en förlängning av Guds.

Nyckeln till Hofmos poesi är just att öppna sig, att bära kronbladen. En bild har fastnat hos mig. Det är en igelkott som ensam bär den gränslösa kvällen. Jag erfar ett slags oceankänsla. Den svindlande förmågan att uppgå i allt det trodde jag var barnets, inte längre min. Det var en felaktig föreställning hos mig som dikten sprängde.

LYRIK

Jag glömmmer ingen

Gunvor Hofmo

Övers. Eva Runefelt och Staffan Söderblom

Norstedts, 2019